16. Заверталюк Н. Метатекст книги М. Матіос «Фуршет від Марії Матіос» / Нінель Заверталюк // Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наукових праць. – Вип. 26 / Редкол.: М.Х. Гуменний (відп. ред.) та ін. – К.: Акцент, 2007. – С. 519.

17. Рижкова Г.-П.М. Українська «жіноча» проза 90-х років ХХ-го – початку ХХІ ст.: жанрові й наративні моделі та лінгвопоетика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Рижкова Галина-Параска Миколаївна. – Кіровоград, 2008. – С. 13.

18. Оксана Забужко про свій новий роман «Музей покинутих секретів». Інтерв'ю за письмовим столом // Український журнал. – 2008. – Вересень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zabuzhko.com/downloads/oz_interview.pdf.

19. Савельева В. Слеза повисла на реснице (Художественная антропология) // Книголюб. – 2007. – №6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://knigolyub.kz/template_articles.php?articles_id =308&page_count=1&group_id=3.

УДК 821.161.2: 82 – 311.1

ПСИХОЛОГІЗМ РОМАНУ Б.АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА «ЗА ШИРМОЮ»

Хом’як Т.В., к.філол.н., доцент, *Дмитренко А.В., викладач

*Запорізький національний університет, *Економіко-правничий коледж ЗНУ*

У статті зроблена спроба розкрити психологізм роману «За ширмою» Бориса Антоненка-Давидовича, простежити, як письменник через психологічний самоаналіз внутрішнього світу героїв, зокрема лікаря Постоловського, розітнув його свідомість, «просканував» душу. Довести, що назва роману – символічна, полісемантична, несе в собі певне психологічне навантаження.

Ключові слова: роман, психологізм, алегорія, назва твору.

Хомяк Т.В., *Дмитренко А.В. ПСИХОЛОГИЗМ РОМАНА Б.АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧА «ЗА ШИРМОЙ»/ Запорожский национальный университет, *Экономико-правовой колледж ЗНУ, Украина

В статье сделана попытка раскрыть психологизм романа «За ширмой» Бориса Антоненко-Давидовича, проследить, как писатель через психологический самоанализ внутреннего мира героев, в частности врача Постоловского, рассек его сознание, «просканировал» душу. Доказать, что название романа – символическое, полисемантическое, несет в себе определенную психологическую нагрузку.

Ключевые слова: роман, психологизм, аллегория, название произведения.

Homjak T.V., *Dmitrenko A.V. PSYCHOLOGISM OF THE NOVEL «BEHIND THE SCREEN» B.ANTONENKO-DAVIDOVICHA/ Zaporizhzhya national university, *Economy – legal college, Ukraine

The article contains the attept to reveal the psychologism of the novel «Behind the screen» written by Boris Antonenko-Davidovich, to trace the writer`s ability to cleave the consciousness of the heroes, in particular that of doctor Postolovsky, to «scan» his soul through the psychological self-analysis of the inner world of the heroes, to prove that the title of the novel is symbolic, polysemantic and bears the certain psychological load.

Key words: novel, psichologism, allegory, title of the work..

Дослідженню життєпису та творчої спадщини письменника присвячено невелику кількість праць вітчизняних науковців, серед яких – Л.Бойко «Без правди нема справжньої літератури» [1], «Лицар правди і добра» (вступна стаття до двотомника Б.Антоненка-Давидовича «Смерть. Сибірські новели. Завищені оцінки») [2], Т.Яценко «Вірність материнському заповіту»[3], С.Жила «Вивчення роману Б.Антоненка-Давидовича «За ширмою»» [4], Т.Хом’як та А.Дмитренко «Психологізм дій і вчинків антигероя Кості Горобенка через портрет, пейзаж та назву повісті Б.Антоненка-Давидовича «Смерть» [5], В.Дмитренко «Виховання гуманізму в процесі вивчення дитячих оповідань Б.Антоненка-Давидовича» [6], І.Заярна «Б.Антоненко-Давидович – майстер художньо-документальної новели» [7], С.Привалов «Життя і творчість письменника-земляка Б.Антоненка-Давидовича» [8] та ін., тому винесена в назву статті тема ще не була предметом спеціального дослідження.

«За ширмою», без сумніву, – психологічний роман. Б.Антоненко-Давидович свідомо подав його в психологічному розрізі, будучи глибоко переконаним, що «в мистецтві доба підбивання підсумків після величезних політичних катаклізмів й буде добою психологізму» [9, с.18], тому й не дивно, що всі описані події за допомогою письменницької майстерності пропущені не тільки через внутрішній світ персонажів, а й через свідомість автора.

Якщо порівняти психологізм роману Б.Антоненка-Давидовача «За ширмою» з його ж повістю «Смерть» [5, с.147], побачимо велику різницю: у повісті головний персонаж Кость Горобенко виступає, по суті, антигероєм, автор ніби «розтинає» його душу, показує роздвоєність особистості, що призводить до моральної деградації і духовної загибелі. У «Смерті» «герой» перебуває в пошуках самого себе, прагнучи ідентифікуватись, як «справжній більшовик», вбиваючи невинних людей.

Щодо роману «За ширмою», то своїм драматизмом він викликає глибокі душевні переживання читачів. Читаючи сторінку за сторінкою, мимоволі відчуваєш поетичність і мелодійність внутрішніх хвилювань письменника, за допомогою яких він намагається передати реципієнту психологізовані стани природи, образи персонажів, які не є деградованими особистостями, їхні характери не перебувають у періоді становлення, вони повністю сформовані. У душах героїв не відбувається ніякого роздвоєння. Б.Антоненко-Давидович показує внутрішню «сліпоту» людини, яка виникає під впливом різних факторів – суспільного і політичного становища країни, де відбуваються події, нещасливого сімейного життя, улюбленої професії, власної «темноти» і неосвіченості тощо.

Своє ставлення до порушених проблем, аналогічно до повісті «Смерть», автор виявив через психологічний самоаналіз внутрішнього світу героїв, зокрема лікаря Постоловського, розітнув його свідомість, «просканував» душу.

Олександр Іванович Постоловський – висококваліфікований лікар, справжній майстер, постійно стежить за інноваціями в медицині, займається не лише лікуванням людей, а й науковою роботою: «Він пильно стежив за всіма новинами, передплачував і уважно читав медичну періодику й усіма силами рвався потрапити на наукові конференції в центрах… Нещодавно він взявся за одну працю, яку готував до публікації. В глибині душі він плекав потаємну мрію, що ця праця не тільки буде надрукована в «Советской медицине», а й вийде окремою книжкою. І хтозна, може, згодом вона дасть йому і науковий ступінь» [9, с.472, 526].

Постоловський – енергійна, вольова й ініціативна людина. Він любить свою професію і повністю віддається їй. Ці його якості й риси характеру глибоко розкриті і в оцінці автора, і передусім у діях та роздумах самого героя.

Його професіоналізм підтверджують чимало епізодів з лікарської практики. Ось Постоловський приймає пологи в дружини колгоспного рахівника: «Становище було дуже загрозливе… Над життям матері і її ненародженої дитини зависла страшна небезпека. Треба було діяти…» [9, с.566]. Умілі, фахово доцільні дії терапевта рятують жінку та її дитину. Породілля-узбечка, яка хоч і не знала російської мови, чітко виконувала розпорядження Олександра Івановича: «… великий інстинкт життя переклав їй лікареві слова, і вона почала розуміти, що смерть уже відступається від неї» [9, с.569].

Життя Постоловського в Узбекистані воістину стало подвижницьким. Сашко доклав багато зусиль для відбудови лікарні, оскільки: «Три роки тому, коли молодий лікар… приїхав сюди працювати, цей двір являв собою сумну, зарослу бур`яном пустку» [9, с.458]. Він не злякався, «не вдався в паніку», «не відступив перед труднощами», «не дезертирував полохливо з фронту відбудови», а: «глянувши ще раз на сумний вигляд амбулаторії і її двору в світлі ясного, сонячного ранку, … з подвоєною енергією захопився давати лад… На те ж бо він і просився сюди, щоб іти не протоптаною стежкою, а – підіймати цілину… Багато часу, зусиль і праці коштувало йому, щоб упоратись з ремонтом амбулаторії і квартири, обернути цей величезний двір на молодий садок і город» [9, с.463].

Лікар Постоловський багато зробив для блага своїх пацієнтів, по-перше, він домігся, щоб взимку докторхона (лікарня) стовідсотково опалювалася: «Хтозна, скільки б іще довелося чекати тієї клятої гузапаї (хмиз бавовнику, що його в Узбекистані використовують на паливо), якби лікар Постоловський не взявся за це діло по-іншому… З усім запалом і рішучістю, властивим йому, він перейшов у наступ. Він обвинувачував, картав, нарешті, вимагав. І це дало наслідки. Тепер він забув уже й думати про гузапаю. Лиш голова Рахінбеков, зустрічаючись із ним взимку чи навесні, ще й досі вважав за свій обов`язок спитати: «Є, докторе, гузапая?» Та й то, власне, з чемності, бо він добре знав, що гузапаї тої тепер у докторхоні – повнісінько» [9, с.468]. По-друге, за три роки праці дільничним лікарем він наполовину зменшив число захворювань на малярію. По-третє, Постоловський докладав максимум зусиль для побудови пологового будинку: «Одне діло муляло Олександрові Івановичу мозок, як несплачений прикрий борг: будинок породіль. Узбецькі жінки родять по кибитках у жахливих антисанітарійних умовах, часто-густо не викликаючи до себе ні лікаря, ні фельдшериці… Олександр Іванович не раз ставив про це питання в районному відділі охорони здоров`я, але там не бачили ще для цього реальних можливостей, він клопотався про це і в області, але обласні працівники непорозуміло знизували плечима, покликаючись на компетенцію району» [9, с.467]. Незважаючи ні на що, Постоловському за допомогою його пацієнтки Назіри Бабаджанової – голови Тодинської сільради, вдалося власними силами збудувати будинок породіль, після чого завоблздороввідділу Ходжаєв сказав: «Роддом, чи як ви назвали, «будинок породіль» у кишлаку, це нове в Узбекистані! Це треба не тільки хвалити, але й популяризувати, наслідувати!» [9, с.582].

Із наведених думок вимальовується образ якогось ідеалу, «вседопомагаючої» людини, яку можна порівняти з Ісусом Христом. Та, без сумніву, роман не став би об'єктом нашого аналізу, якби не одне «але».

Цей чесний і порядний громадянин, авторитетний, всіма шанований лікар, уважний і чуйний до своїх пацієнтів, дбаючи про «чужих», виявився злочинно недбалим до найближчої і найдорожчої людини – рідної матері, «що жила з ним поруч, яку він бачив щодня, мати, яка перед його очима марніла, сохла, згасала, а він нічого того не помічав! Не помічав – і як лікар, і як син…» [9, с.591].

Письменник психологічно переконливо проаналізував своєрідну ініціалізацію Сашка від високоосвіченого лікаря, «генія» своєї справи до жахливого сім`янина і невиправдано байдужого сина.

Як твердить дослідниця С.Жила у своїй статті «Вивчення роману Бориса Антоненка-Давидовича «За ширмою» [4, с.47], і ми з нею цілком погоджуємося, у розкритті психологізму всього твору загалом і головного персонажа зокрема важливу роль відіграє родинна сюжетна лінія Постоловських, яка має дві гілки.

Перша гілка – стосунки Олександра Івановича і Ніни Олександрівни.

Чоловік і дружина – різні люди, змушені жити під одним дахом. Драматизм становища посилюється тим, що дружина Постоловського – типова міщанка. Вона бездарна, обмежена й егоїстична. За фахом – художниця, але малярство, на думку Олександра Івановича, «потрібне їй, передусім, для того…, щоб прикрити свою порожнечу. За цими «кольорами», «світлотінями» та «композиціями» нема нічого – пустка!..» [9, с.547]. Ніна Олександрівна – відмінна симулянтка, майстерності якої можна позаздрити. Усю хатню роботу звішувала на плечі хворої свекрухи, на що Олександр Іванович просто мовчав: «… Він наперед уже знав, що досить матері лягти в ліжко, як одразу ж і в Ніни Олександрівни теж почне щось боліти. Якби це мова про когось іншого, він щиро засміявся б: з чого перевтома – з байдиків? Недобре з серцем при такому здоров`ї?!.. Ніна, власне, справжня невропатка!.. Та цю думку про дружину він тільки здалека відчув у глибині свідомості й зараз же погасив її» [9, с.476].

Невістка ненавидить і постійно глузує зі своєї свекрухи: «Ніна Олександрівна, чи то не зрозумівши, чи то навмисне, щоб поглузувати з неуцтва свекрухи, не раз було казала, сміючись: «Який там «караван»! Це – ширма. Розумієте, Одарко Пилипівно, – ширма. Маєте сина лікаря, а говорите, як якась колгоспниця» [9, с.446]. Вона неодноразово дорікає його матері, що та живе з ними в одній квартирі: «… Коли душно, навіщо ж було тоді сюди їхати? Це ж Середня Азія, Одарко Пилипівно! Південь! ...виходить, немовби ми винні, що затягли вас сюди…» [9, с.478], намовляє на неї, не дозволяє своєму сину спілкуватися з бабусею, яку той дуже любить: «Щоб не торкатись рукою до тої свекрушиної гидоти, вона бридливо відсунула черевиком стулку ширми й, не заглядаючи всередину, швидко намацала рукою Васю та рвучко висмикнула його геть. – Щоб ти мені більше не смів туди ходити!» [9, с.449]. Її дратує мова матері: «… ця мова, ці вислови, манери, фі!..» [9, с.473] і навіть ім`я, яке було, на її думку, «досить-таки простецьке, так би мовити, плебейське – Одарка» [9, с.473].

Іноді щось гуманне прокидалося в «художниці» до Одарки Пилипівни: «… він (Олександр Іванович) пригадав, як тактовно повелась Ніна Олександрівна з його матір`ю під час обіду; як вона мовчки, ні словом не дорікнувши, прибрала після неї на обідньому столі; як винесла матері склянку води… й, не знайшовши її надворі, турботливо сказала Олександрові Івановичу, що треба все ж оглянути колись матір» [9, с.528], але такий «стан душі» тривав недовго і Ніна мерщій притлумлювала в собі недоречну розчуленість і доходила висновку: «Чи ж винна вона, що в старої нема навіть родичів, які з ласки притулили б її в себе? З якої речі Ніна Олександрівна мусить псувати своє власне життя, обмежувати себе, зв`язувати, тіснитись, нарешті, звужувати свою творчість?.. Ніна Олександрівна відчуває, що свекруха не любить її, не схвалює вибір сина і на всі оті невістчині малюнки, мольберт, палітру, пензлі й тюбики з фарбами дивиться косо, як на дурні пустощі» [9, с.473]. І в цьому вона мала рацію, Одарка Пилипівна подумки ставила собі питання: «І чим вона привернула до себе його (Сашка) серце?.. Виїхало воно з Кобеляк до Москви, пожило в тій Москві не вість скільки – і вже копилить губу: я москвичка, я столична!.. Як же ж – я вже панія, а ви репані та невчені переяславські мужики! А хіба не однаково, де живе людина – чи в Москві, чи в Переяславі, чи в Підверках? Аби сама добра була… І як ото Сашко міг покохати таку?.. Сказати б, красою-вродою взяла вона, так ні ж: тільки й того, що намальовані губи та брови, як у тої непутящої, що її і назвати соромно…» [9, с.522].

Зі своїми меркантильними переконаннями дружина лікаря втратила людяність, порядність і, що найстрашніше, загубила душу не тільки свою, а й чоловіка. Найбільше вражає те, що вона, цинічно й «штучно» ставлячись до людей (Олександр Іванович «помічав її штучність в обходженні з людьми, і нещирість у словах, за якими крились часом зовсім інші думки й наміри, а може, навіть і зовсім інша вдача…» [9, с.515]), не почуває жодних докорів сумління, як і Кость Горобенко із повісті «Смерть», бо для неї найголовніше її ганчір`я та бездарні малюнки. Доречними і дуже точними є думки Сашка з цього приводу: «Вітрогонка! Чеховська вітрогонка, Ольга Іванівна, дружина лікаря Димова!.. Мої погляди, мої

переконання, моє ім`я, навіть моя свобода – їй усе ні по чому! Їй все дурниці!.. На все наплює, все розтопче заради цього ганчір`я, цього барахла!..» [9, с.531].

Ніна – погана мати для свого сина Васі і така ж дружина. «Олександр Іванович знав, що Васю вона карає часто без усякої потреби, і взагалі ляпаси й потиличники – не метод виховання, але він промовчав» [9, с.448]. Їхнє подружнє життя з самого початку не знало сімейної злагоди, спокою, «мало не другого ж дня після того як вони, усміхнені, під руку, щільно пригорнувшись одне до одного, вийшли із загсу.., – в них почалися непорозуміння. А далі все більше й більше, з геометричною прогресією щодо тривалості й гостроти, множились ці сутички, конфлікти, сварки, аж поки не набули з приїздом матері зовсім уже непристойного характеру…» [9, с.546].

Що ж тримало їх укупі? «І пам`ять знову підказала йому вичитану десь влучну фразу: «Тілом укупі, а душею нарізно…» Так було в них з самого початку, так і тепер, і на щось інше – годі сподіватися. Іншого не буде. Не може бути. Бо її годі переконати, перевиховати, переробити. Вона закінчений тип» [9, с.548].

Під впливом Ніни Олександрівни Сашко сам перетворився на ганчірку, маріонетку, на сліпого виконавця волі дружини. Що ж то за син, який прощав невиправдані образи в адресу матері і, більше того, іноді підтримував їх: «…він давно вже засвоїв собі погляд, що в хатніх чварах завжди бувають винні свекрухи й тещі, і тому ладен був наперед підтримати дружину проти своєї матері» [9, 475]? Що ж то за син, який подумки зізнався собі, «що таки справді – мати заважає їм» [9, с.478]?

Він свідомо розуміє, що Ніна поводиться з його матір`ю, як зі служницею, рабинею, кріпачкою. Сашко дає влучні характеристики своїй дружині, які густо розсипані по всьому художньому полотні, – «невропатка», «симулянтка», «закінчений тип», «вітрогонка» тощо, але мовчить, не захищає маму, чим сам знущається над її почуттями і, врешті-решт, над її душею.

Доходить навіть до того, що лікар Постоловський виявляє приступи агресії до Одарки Пилипівни, коли вона турбується про нього: « – Будь ласка, мамо, не турбуйтеся!.. Захворіла – треба лежати; без тебе все зробиться, – буркнув він, не криючи свого невдоволення… Він хотів сказати матері, що просить її не втручатися, куди не слід, що він і дружина обійдуться без неї» [9, с.447], а також заздрить своєму сину Васі, коли бабуся голубила його після чергового «виховання» Ніни: «Перед Олександром Івановичем лежала розгорнута книга, але думки його були – за ширмою. І якесь дивне мішане почуття – чи то заздрощів до щирої, безпосередньої радості малого, чи то ревнощів, що син у своїй біді побіг не до нього, а до баби…» [9, с.448].

Уже з першого розділу можна зрозуміти, як незатишно живеться матері Олександра Постоловського в родині рідної дитини. Їй у робочому кабінеті сина виділено куточок, відгороджений ширмою: «… Ця кімната… правила йому за кабінет і водночас за спальню матері. Власне, не спальню, а місце спання, бо мати заходила туди, тільки коли лягала спати та ще хіба коли хвороба підтинала їй кволі ноги. Звичайно ж вона воліла сидіти в кухні чи у дворі, аби лиш не зрушити чогось у кімнатах, де жили її Сашко та невістка» [9, с.445]. За ширмою стояло її благеньке ліжко-розкладачка, яке виносили з кімнати на подвір`я, коли до Постоловських приходили гості, і тоді матері не було де й прилягти: «… коли приходили прошені гості, ширму з ліжком заздалегідь виносили надвір, і, поки гості не розходились, матері не було де спати, бо заснути надворі не давали москіти, та й не годилось старій де-будь розлягатися» [9, с.446].

«… мати Олександра Івановича, яка звичайно куховарила в домі, відколи переїхала до них з України, з учорашнього вечора лежала в ліжку з приступом малярії, і тому сніданок мусила готувати дружина» [9, с.444] – з цієї події розвивається тема матері. З відразою готуючи смаженю і підігріваючи чай, невістка злиться на всіх, а найперше на Одарку Пилипівну: «Її дратує все – і свекрушина хвороба, яку вона вважає за черговий прояв симуляції, і несвіжі яйця, які чортзна-коли й чортзна в кого купила свекруха, і сіль, яку хтозна-де засунула стара…» [9, с.444].

Невдоволений і син матір`ю, яка разом з дружиною «зламала без поважних підстав нормальний розпорядок роботи» та зіпсувала йому настрій, а «настрій лікареві – перш за все. Це – наснага, що дає змогу працювати й не втомлюватися, це – ясність думки, коли одразу, інтуїтивно бачиш те, чого не видно без рентгену й аналізів, коли заглядаєш вперед і бачиш можливий розвиток хвороби…» [9, с.445].

Далі можна здогадатися, що таку його поведінку спричинили егоїстичні кар`єристські устремління, аналогічно до устремлінь Костя Горобенка, – захотілося бути «великим» лікарем, «підіймати цілину», а щоб цього досягти, треба наплювати на рідну матір, оскільки ж найголовніше – настрій, а не її здоров`я.

Одарка Пилипівна любить усіх, а особливо жаліє нещасних. Вона одна піклується про бездомну, шолудиву, сліпу на одне око суку Жучку. Їй жаль тварину, яку всі б`ють і гонять: «Довга, худезна, аж можна було на відстані перелічити всі її ребра, вона, мов на довершення свого нужденного вигляду, мала тільки одне око; замість другого, мабуть, колись вибитого, була роз`ятрена щілина з каламутним білястим дном. Вона шкутильгала на ліву передню лапу, а на спині їй з правого боку зяяла велика сіра

пляма лисини – слід недавнього ошпарення. Брудна, покошлата, завжди голодна й перелякана, вона була живим втіленням бездомного собачого безталання… І все ж вона для чогось жила…» [9, с.452].

Жучка іноді потай, крадькома, у пошуках їжі, а, може, й людської ласки, забігала на лікарняний двір, що страшенно роздратовувало Олександра Івановича і псувало настрій, як і в ситуації з матір`ю.

У єдиному оці собаки Сашко вбачав «якийсь визивний докір. Докір – і йому, і всьому нормальному, дужому, гарному, що існувало в довколишньому світі» [9, с.453]: «Так, я – бридка, я – потворна, але ж я – жива. Я теж, як і ви, хочу жити. Чому ж ви раз у раз заміряєтесь на те останнє, що я маю, – на це моє нужденне, гірке існування?.. Як вам не соромно, – замість хліба жбурляти в мене камінням!..» [9, с.454]. «Єдиною назвою, яку міг би дати їй Олександр Іванович, була – гидота. Але разом із тим вона була живою, вкрай оголеною алегорією чогось такого, що не продумав іще Олександр Іванович, про що, власне, не хотілося думати, а воно само настирливо лізло в голову» [9, с.454].

А чи не алегорією на власну матір стала Жучка? По суті, їхнє «існування» було однаковим. Їх обох били, цькували, гнали, кричали, ображали – тільки одну – фізично, а іншу – морально, духовно. Якщо Жучка була покалічена зовні, то мати – всередині. І в цьому була страшна правда, яку лікар Постоловський не міг, чи не хотів визнати.

Коли він побачив, як Одарка Пилипівна годувала з миски «з дірочкою в дні» («… мати завжди боялася, як би він і Ніна не запідозрили її в марнотратстві» [9, с.457]) й пестила руками «гидку, одноку суку», то з обуренням зауважив їй, що вона принаджує ходячу заразу, на що мати, «сумно усміхнувшись і подивившись йому в вічі своїм ясним, журним поглядом», відповіла: « – Вона ж, Сашку, така бідна, всі її б`ють!.. Та чи ж винна вона, що така?..» [9, с.457]. «Олександр Іванович хотів знову викликати в собі обурення, та, коли погляд матері дійшов йому до самого дна душі, він, ніяковіючи, почув, що більше не може обурюватись…» [9, с.457].

З цього моменту щось сколихнулося у свідомості лікаря, особливо тоді, коли через декілька днів Олександр Іванович почув звернення матері до Жучки: « – І Сашко став тепер зовсім не той… Ні, не той, що колись…» [9, с.483]. Син тільки тепер зрозумів тугу та гірку самотність матері і розпорядився сторожу Ісмаїлу не бити й не гонити з амбулаторного подвір`я чорну узбецьку суку, «йому раптом захотілося… кинутись до матері і, як колись у дитинстві, уткнути свою голову в її коліна. Щоб нічого не бачити й не чути. Лиш – материну теплу руку, що ніжно пестить його по голові. Лиш чути її тихий голос: «Не треба, Сашку, не треба ж так, дитятко!...» [9, с.483].

Щось людяне, синівське почало прокидатися в глибині душі у Постоловського. Він подивився на матір по-іншому і вжахнувся: «Як вона змарніла тут! Така худа стала… Зовсім не зносить спеки стара…» [9, с.196]. Та проблема була не в спеці, а в тому, що мати вже тоді стояла на півдорозі до «царства Аїда», будучи невиліковно хворою.

Жучка та Одарка Пилипівна були однакові й у ставленні до своїх дітей – залишали їм найкраще. Так, коли мати поставила миску «з спеціально звареними для собаки курячими потрухами», Жучка «спритно підкинула їх угору, щоб не бруднити об землю, і … бадьоро побігла через кущі на город» [9, с.499]. « – … вона понесла комусь… І дивись, – сказала мати (Сашкові)… – Найкращий шматок понесла, що його і сама охоче з`їла б!..» [9, с.499]. І дійсно, Жучка понесла найкращий шматок своєму цуценяті, «що з насолодою шматував зубами й лапами смачні курячі потрухи» [9, с.499]. Це «видовище», за яким прослідкував Олександр Іванович, просто вразило його, «і в думці йому вже не мати, а хтось інший – знову проказав: «Дивись: найкращий шматок понесла, що його і сама охоче з`їла б!..» Проказав і важко зітхнув» [9, с.500], оскільки у вчинку Жучки вбачав поведінку матері, яка все найкраще віддавала йому, невістці і Васі: «З молоком у старої був завжди клопіт. У домі його брали тільки для Васі й Ніни Олександрівни. Стара не йшла в рахунок. Хоч її слабе нутро охотніше від усякої іншої їжі приймало б тепер молоко, та воно було дороге і тому не про неї. Не дивно, що невістка й гадки не мала запропонувати його свекрусі, а сама Одарка Пилипівна… не зважувалась доторкнутись до такої дорогої їжі і все, що лишалось від малого Васі, подавала синові, а якщо той забував випити, ставила на кисляк» [9, с.502].

На жаль, лікар Постоловський ігнорував турботою матері, не помічав, яка вона хвора, як їй «сумно серед цих людей чужої мови й не наших звичаїв» [9, с.503], як їй хотілося з кимось поговорити, «почути слово ласкаве», «серце своє розраяти»: «Одарка Пилипівна знала, що невістка гордує нею; якщо часом і озветься до старої, то хіба тільки коли наказує щось або ганить свекруху, а нема того, щоб лагідно, як то в людей, поговорити, порадитись про те, про се. Синові за всяким клопотом коло хворих, за паперами й книжками, за невісткою і зрідка за онуком – було не до балачок з матір`ю…» [9, с.504]. Єдиним місцем відпочинку душі старої жінки була кибитка узбецької сім`ї, куди, незважаючи на свою хворобу і спеку, вона кожен день ходила купувати свіже молоко для сина: «Кожного разу, коли стара приходила до них по молоко, сестри починали метушитись, не знаючи, де її вигідніше посадити, а посадивши, одразу частували горнятком свіжого холодноватого молока, приносили черешень, урюку» [9, с.505]. І як тоді хотілося розчуленій старій сказати тим добрим людям: «Людоньки милі! Як любо на світі жити, коли в

хаті згода і приязнь, а не розбрат та колот!» [9, с.506]. Одарка Пилипівна дякувала їм і «промовляла це так, як і в Переяславі, – по-українському, бо не можна ж ламати мову й перекручуватись, коли кажеш щирі слова, що линуть від самого серця» [9, с.506].

Стара ніколи не нарікала на свою долю і «була далека від думки порівнювати, як тут до неї ставляться чужі люди і невістка та син удома, … їй не хотілося йти назад з цієї гостинної господи» [9, с.506]. Одарка Пилипівна хотіла віддячити за людське ставлення до неї, і така нагода сталася, коли брат цієї сім`ї захворів, вона попросила Сашка оглянути його, той на диво погодився, «міряючи температуру та опитуючи хворого, щоб зібрати дані для анамнезу, він здивовано помітив, що мати почуває тут себе далеко вільніше, як удома» [9, с.508], але цей факт його дуже не збентежив і не зачепив синівське почуття. Коли Олександр Іванович з матір`ю верталися додому, вона «йшла щаслива. Їй було радісно не тільки тому, що пощастило віддячити добрим людям, а ще й тому, що поруч неї йшов її син, такий лагідний і хороший, як колись ще в Переяславі» [9, с.509].

Вельми промовистим у романі є епізод, у якому йдеться про повернення Ніни Олександрівни з Ташкента. Вона накупила собі багато модних красивих речей, привезла Васі костюмчик та іграшку, чоловікові – тюбетейку й краватку, а свекрусі – наперсток і чорні нитки. Тільки й того. Олександрові Івановичу стало соромно за свою дружину, він зітхнув і подумав: «І ковбаса, і непотрібна тюбетейка з краваткою, і узбецьке панно, і нове пальто собі, і ще там що, а матері, яка весь час працює на них, куховарить, – нічого… Хоч би – хай не з любові, якої нема, а просто з чемності – хоч яку-небудь кофточку, хустку абощо!..» [9, с.518].

На урочистому обіді з нагоди повернення Ніни Олександрівни додому Одарку Пилипівну запрошено скуштувати ковбаси. Жінка спочатку відмовляється від неї, а потім, щоб уже догодити невістці, яка цю ковбасу купила, вибирає найменший шматочок, кажучи: «Мені щось болить там, коли я ковтаю…» [9, с.520].

Поведінка матері за столом викликає відразу в Ніни Олександрівни, та й у сина, і здається їм демонстративною: «З того дня, коли Сашко випадково натрапив на розмову матері з Жучкою, він почав придивлятись до матері й став з нею помітно лагідніше обходитись. Йому було жаль старої, самотність і тугу якої він уперше тоді бачив. І сьогодні спочатку він образився в душі на дружину за неї, але поведінка матері під час обіду йому не подобалась…» [9, с.520].

Насправді ж це вже були прояви хвороби: «З якогось часу стара помітила, що їй важко ковтати тверде.., а далі вона вражено відчула, що навіть рідина насилу проходить їй… Не приймає її душа страви – що таке?.. Перше Одарка Пилипівна хотіла була спитати про це сина, але хіба в Сашка мало клопоту й без неї? Стільки хворих!.. І мати не наважилась поскаржитись синові на свою біду. Якось воно буде…» [9, с.521]. А син, у свою чергу, не помітив, що за останній час ненька дуже схудла і постаріла, «намагається бути непомітною», «їсти похапцем». Одарка Пилипівна не хотіла турбувати собою і понад усе боялася, що коли «викриється її дивна хвороба – тоді хистка злагода в їхній хаті знову порушиться. І хтозна, може статись, що й син, її Сашко, дорікне своїй матері, що через неї в нього нема злагоди й любові з жінкою» [9, с.523].

Мати повільно помирала, у неї навіть почалися кровотечі з рота, «коли вона побачила на землі свою кров, їй здалося, що вже – по всьому» [9, с.524], та не це збентежило її, а думка про те, хто без неї догляне Сашка, ніби він був малим безпомічним хлопчиком, хто зварить їсти, хто випере білизну, заштопає панчохи? Як буде жити її Сашко, її люба дитина, яка так не по-синівськи обходилася з найдорожчою, найріднішою людиною у світі. І коли Одарка Пилипівна потерпала від чергового нападу хвороби, її підтримував не син, а Жучка, яка «підступила до неї, заклопотано обнюхала її лице, боязко відвертаючи морду від цівки крові, що стікала старій з кутка вуст, і двічі співчутливо лизнула в скроню й чоло.., немов хотіла цим сказати: «Очунюй! Очунюй же швидше! Тобі не можна вмирати, ти мусиш жити… Ні, ні! Ти мусиш жити! Ти будеш жити!» [9, с.525].

Подібне «олюднення» образу Жучки надає роману більшого психологізму, драматизму, викликає глибокі співчуття та переживання за подальшу долю матері. А доля була невтішною, хвороба прогресувала, Олександр Іванович за своїми «турботами» робив вигляд, що не помічав недуги. Так, йому «впала в очі страшна блідість її худого обличчя», він хотів оглянути її як слід, але на це поки що нема часу, треба було їхати до району, «піднімати цілину», будувати будинок породіль, а не рятувати від смерті матір. Навіть натяки Жучки на неминучу біду, її «сповнене безвихідної туги» виття на місяць, сприйнялось Постоловським, як «дурні забобони», а коли він вийшов на вулицю пригрозити собаці ломакою, то «в місячному світлі… добре бачив усю її скорботно зігнуту статуру, і йому здалося, що в єдиному оці собаки ятриться така глибока, майже людська печаль, немов Жучка ревно плакала й скаржилась до неба на якесь своє невтішне собаче горе…» [9, с.577]. Горе ж було далеко не «собаче», а людське. Жучка ніби говорила Олександру Івановичу: «Схаменися! Оглянь свою матір! Забудь за все і врятуй її, вона ж вмирає! Ти ж лікар, ти ж, врешті-решт, син!».

Зовсім парадоксальною видається ситуація, коли через деякий час за обідом у Постоловських завідувач облздороввідділу Ходжаєв ставить Одарці Пилипівні страшний діагноз – рак стравоходу, звертаючись при цьому до Сашка: « – Я розумію вас, – ми, лікарі, весь час лікуємо інших, не звертаємо уваги на власні недуги та хвороби близьких нам людей; ми часто навіть свідомо уникаємо самі лікувати своїх кревних, надто якщо припускаємо можливість чогось серйозного, але все ж…» [9, с.589]. І тут можна вже самим домислити приблизну думку Ходжаєва: «Ви ж син, ви живете з цією жінкою під одним дахом не один день, ви ж кваліфікований лікар і так занедбали рідну неньку тяжкою, невиліковною хворобою, яку можна було раніше помітити неозброєним оком, опираючись на симптоми і скарги хворої (розлад дихання, спрага, слинотеча, біль під час ковтання та ін.) і, можливо, якось допомогти, а не тепер, коли вже пізно».

Від цієї констатації, а вже, на жаль, не припущення Олександрові Івановичу спинилось дихання, і він широко розплющеними, повними жаху очима дивився на Ходжаєва: «Не як лікар, а як людина, мати якої небезпечно хвора, він уже не сумнівався в слушності страшного діагнозу. В пам`яті виринуло, як нещодавно мати відмовилась від ковбаси, а потім узяла шматочок, і їй стало зле, виринало ще багато-багато дрібниць, які він механічно зафіксував у пам`яті раніш, не надаючи їм ніякої ваги, а тепер вони з невблаганною об`єктивністю стверджували діагноз. Він пригадував їх поза своєю волею одну за одною і все питав себе: «Як же, як же могло статися, що я нічого того не помічав?..» … просто перед ним стояло оголене, болюче-реальне, страшне в своїй правді: мати хвора на рак, рак стравоходу – одну з найтяжчих і безнадійних, надто при задавненому стані, форм раку. І знову… перед ним виникало питання, на яке він не міг знайти собі відповіді: як це могло статися?..» [9, с.591].

З цього моменту почалося прозріння, почалися докори сумління, картання самого себе і пошук винних у тому, що мати вмирає: «Невже я справді такий черствий, такий егоїст? – спитав він сам себе, холонучи, і, щоб знайти якесь виправдання, додав: – Чи це той звичайний егоїзм молодості, про який написано стільки книжок?.. Але який же він бездушний і… жорстокий, цей егоїзм!» [9, с.595]. Даючи характеристику егоїзмові, Олександр Іванович ніби характеризує себе, оскільки саме через його бездушність і, певною мірою, жорстокість тепер «між нею (матір`ю) і ним стояло ще щось, що різко відмежовувало її від усього того, що живе й ще буде жити, тоді як його мати незабаром має вмерти. Це щось, як жива, третя істота, було тепер невидимо тут, у кімнаті, причаїлось за ширмою коло ліжка матері й нечутно витискає з життя його сумну, покірну матір» [9, с.592]. Цим «щось» була смерть, яку ще тоді відчула Жучка, виючи на місяць.

Сашко, не стільки як лікар, скільки як звичайна людина, як син, шукав «хоч крихти надії», що його мати все ж таки житиме, «ні його серце, ні його мозок не могли погодитись, що тепер уже всі спроби, всі заходи – марні і неминучий кінець уже близько» [9, с.598]. Він, «як засуджений на страту злочинець, що хапається після вироку за сподівання на касацію, помилування» [9, с.599], шукав надію, оскільки ж вона помирає останньою.

У свідомості лікаря Постоловського постійно сперечалися мозок і серце, «мозок конвульсійно хапався за тінь надії», що ще можна досягти чудового ефекту після радикальної хірургічної операції, а серце застерегло: «добрі наслідки може дати тільки вчасно зроблена операція, тільки рано діагностований випадок… А ти занедбав свою матір! Ти за роботою, за дружиною, за самим собою – забув про свою матір» [9, с.598]. І це беззаперечний факт, який вже так пізно зрозумів Сашко. Слова рентгенолога про те, що випадок, видимо, задавнений, пролунали йому, як грізний вирок. «Вирок – не лікареві Постоловському, що прогледів у хворої рак, а синові, Сашкові, що не помічав, як коло нього згасало життя його матері…» [9, с.599].

Олександр Іванович страшно заборгував своїй неньці, він брав її безмежну любов, здоров`я, ласку, турботу, натомість не віддаючи нічого людяного й синівського, окрім невдоволення, ігнорування, байдужості: «І тепер годі сплатити їй цей борг, годі одірвати від себе найкращий шматок і з радістю віддати його журно всміхненій матері… Отак, як віддала Жучка курячі потрухи своєму великому вже цуценяті. І знову виринули в пам`яті материні слова, сказані тоді про Жучку: «Дивись, найкращий шматок понесла, що його охоче з`їла б і сама!..» Так, Жучка понесла, а ось він не носив досі своїй матері таких шматків! Він навіть не знав, власне, – чим і як годується його бідна, хвора на рак стравоходу мати, тоді як їй потрібна була сувора дієта!..» [9, с.596].

Здавалося, що разом з матір`ю «помирав» лікар Постоловський, натомість воскресав «Сашко-син», якому так хотілося по-дитячому закричати: «Мамо, мамусю, не вмирай!» [9, с.597], який вже не називав Жучку, котра жалібно скавуліла за Одаркою Пилипівною, «гидотою», а «обійняв її волохату шию і притиснув до своєї щоки. Здригаючись, як від плачу, Жучка невтішно мотала головою, а він гладив рукою її спину й, благаючи, промовляв: – Не треба ж, Жучко! Не треба, собачко!..» [9, с.597].

Мати знала, що помирає, хоч син і не говорив, на який недуг вона хвора, «вона знала, що син однаково не скаже їй правди, а упадання коло неї невістки, її штучно бадьорий голос, яким та запевняла свекруху, що все буде добре, ось поїде вона до Ташкента й незабаром повернеться зовсім дужа, – лише

переконували стару, що це вже прийшла і по неї смерть. Десь довго барилася та смертонька, волочилась по всіх усюдах, а оце вже наспіла й до неї… Стара чула, що життя вже тікає з неї, і душа її ледве держиться в безсилому, обважнілому тілі. Доки могла вона.., робила на свого Сашка, а це вже одробилася!.. Якби смерть одвернулася тепер від неї, – вона була б уже синові не в пригоді, а на перешкоді. Борони їх, Боже, від такої біди! Та смерть уже сиділа поруч неї на возі і їхала з нею в останню путь. Смерть уже звільняла стару від її земних обов`язків, і старій від того було легко на душі…» [9, с.601, 608].

Хіба ж мати створена для того, щоб робити на своїх дітей, готувати їм, прати, латати панчохи? Мати повинна любити, і Одарка Пилипівна любила свого Сашка понад усе на світі. Це діти зобов`язані доглядати батьків, піклуватися про них, бути їм вдячними хоча б за те, що батьки подарували їм життя. Без матері Олександр Іванович не став би лікарем і не досягнув би визнання серед медиків і пацієнтів. Та він про це забув, забув чи не схотів пам`ятати і втратив неньку назавжди. Єдиною, хто залишалася вірною і чесною, лагідною і вдячною матері, – це Жучка, яка «бігла поряд задніх коліс, віддано позираючи на стару, а її каправе око казало: «Їдь, їдь, коли це треба, тільки – живи! Живи для свого сина, для малого сина твого сина, ну і для мене трошки!.. Може, твоя смерть, яку я пильнувала щоночі, лишилась тепер там, у лікарняному дворі, то не вертайся назад… Тяжко мені буде без тебе, та я не дорікну тобі, я лишуся сама, аби лиш ти жила! Хоч би де ти була, аби була! Була здорова і жива!..» [9, с.611].

На нашу думку, апогеєм психологізму всього роману стало прощання Одарки Пилипівни не з сином, невісткою чи онуком, а зі своєю «спорідненою душею» Жучкою. Сприйняти цю сцену без пришвидшеного серцебиття та клубка в горлі, мабуть, неможливо: «Перед матір`ю стояла на пероні Жучка і вірним до смерті єдиним своїм оком дивилась їй в очі… Мати скорботно дивилась на неї і тихо пестила її кудлату голову. Певно, й Жучка не могла витримати того зажуреного, спустошеного погляду матері, бо раз у раз мотала головою, витягала й знову ховала довгого язика і здригалася всім тулубом» [9, с.612]. А коли Одарка Пилипівна разом із сином сіла у вагон, коло протилежного відчиненого вікна стояла дівчинка з блакитним бантиком і «безнастанними запитаннями заважала своїй матері розкладати сніданок… Олександр Іванович хотів уже попросити дозволу зачинити вікно, коли це дівчинка висунулась назовні й вражено спитала: – А чому в собачки одне очко? Мамо, собачка плаче! Чого вона плаче?» [9, с.613]. То була Жучка, яка «сиділа внизу проти вагона в розпуці й жалібно скавуліла» [9, с.614]. Мати зібрала всі сили, щоб піднятися з полиці і попрощатися з собакою, яка «вигинаючи свій кошлатий тулуб, присідаючи на задні лапи, високо підстрибувала, силкуючись доскочити до руки старої, та марно… … дивна кибитка з старою пливе повз неї в повітрі й віддаляється. І все швидше, швидше, швидше, а рука старої меншає, меншає, та все ще махає із вікна, все махає… – Живи, Жучко! Прощай, прощай!..» [9, с.614] – такими були останні в житті слова, сказані матір`ю.

У вагоні Одарці Пилипівні стало гірше, здавалося, що і Сашко за одну ніч змарнів і постарішав на цілий рік. Він не переставав картати себе за занедбану материну душу, жалів її, не міг повірити, що жінка зі «зморшкуватим, знекровленим й журним обличчям» була його лагідна мати, яку він знав з дитинства: «Бідна! Працювала все своє життя, щоб спочити по-справжньому тільки в цьому вагоні серед випадкових чужих людей… А її поневіряння вже тут, в Узбекистані, в моїй недоладній сім`ї, де вона відбувалась за всіх, а жила – за ширмою!..» [9, с.620].

Символічними і в той же час оптимістичними є слова Ходжаєва, коли лікар Постоловський сказав, що заборгував своїй матері: « – Ми всі в боргу перед нашими батьками й нашою Батьківщиною. Тільки народ може поквитати наші борги. Йому й сплачуймо – він безсмертний! [9, с.625].

Мати померла. Кого звинувачувати в її смерті – тогочасне суспільство, недосконалу радянську медицину, байдужість та егоїзм сина, жорстокість і насмішки невістки...? А чи варто взагалі когось звинувачувати, якщо людину вже не повернути і нічого не виправити! Треба просто пам`ятати, що нічим не виправдані зволікання можуть призвести до страшних наслідків – до втрати чогось важливого, вагу якого не помічав або не хотів помічати раніше. Одарка Пилипівна померла фізично, але стала безсмертною духовно. Її ласка і доброта навіки поселилися в серці Сашка, малого Васі і, можливо, хоч трішечки в серці Ніни. Її доля стане прикладом для тих, хто візьме в руки роман «За ширмою» і побачить в образі лікаря Постоловського себе.

Назва роману символічна і має психологічне навантаження. Б.Антоненко-Давидович говорив, що заголовок – це «мікроанотація твору, його ім`я і водночас дороговказ йому в читацькі маси. Від заголовка залежить, чи кинеться зацікавлений читач одразу до твору, чи відкладе його надалі, а чи й зовсім не спинить на ньому своєї уваги» [4, с.50].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» так подано значення слова «ширма»: «1.Кімнатна складна, переносна перегородка з рам-стулок, обтягнутих тканиною або папером. 2. *перен*. Те, що служить прикриттям справжніх намірів, справжньої діяльності, мети та ін.» [10, с.1396].

У Б.Антоненка-Давидовича, з одного боку, ширма – конкретний художній образ, а з іншого – багатозначний символ, введений не випадково.

Спробуймо пояснити значення ширми з кількох точок зору, як глибоко психологічний і символічний образ і навіть як один з головних персонажів твору.

Уже відомо, що з того моменту, як Одарка Пилипівна переїхала з Переяслава в Узбекистан, Сашко відвів їй місце не тальки «для спання», а й для існування (не життя) за ширмою в його робочому кабінеті: «Ніна Олександрівна й досі не може без сміху дивитись на ту нужденну неоковирну ширму із старої плахти, напнутої на почорнілі від часу патички, що тільки чудом тримались одне одного на заіржавілих петлях, намагаючись затулити в кімнаті убогу материну постіль» [9, с.446].

Такою поведінкою син ніби одгородився од материних проблем, од її ласки і потреб, залишивши їх за ширмою, де «гибіло й ниділо життя його хворої матері, і він за два роки ні разу не подивився, що ж діялось у його власній кімнаті за тою ширмою!..» [9, с.621]. Тут під словом «ширма» розуміється душа лікаря Постоловського, який керувався завжди розумом, сухими медичними фактами, а на душу й серце не звертав уваги, хоч там, насправді, ховалася щира, ще дитяча любов до своє нені, ховалися гіркі докори сумління, глибокі переживання й жорстокі звинувачення себе в смерті матері.

Ніна Олександрівна теж прикривала «ширмою» тільки не свою душу, а справжні наміри, справжню діяльність, мету життя і свою обмеженість. По-перше, це також виявляється в ставленні невістки до свекрухи, по-друге, – до зовсім сторонніх людей. Показовим є епізод з твору, коли Ніна Олександрівна благає Олександра Івановича зробити аборт рахівничці з «Заготбавовни» тільки через те, що «її нареченого закликали до армії». Лікар Постоловський не бачить поважних причин для аборту і категорично відмовляється, не розуміючи, чому і як його дружина пов`язана з цією дівчиною.

Виявляється, вагітна жінка «тільки, щоб її не обклав фінінспектор, працює рахівничкою в «Заготбавовні», а насправді вона там майже нічого не робить, її праця – вдома, коло кравецької машини» [9, с.530], що було вкрай вигідним для Ніни з її патологічною любов`ю до «модного ганчір`я»: «Бачиш,Сашуню, – вона чудова кравчиня, до неї їздять замовляти навіть з району… Вона, бідна, ніяк не може зважитись сама звернутись до тебе і ось сьогодні просто з слізьми просила мене, а я – послуга за послугу» [9, с.530].

Розглядаючи зв`язок ширми і Одарки Пилипівни, можна простежити, що він має двоплановий характер. Перший план – буквальний, оскільки мати реально жила за ширмою. Другий – образний. Одарка Пилипівна свідомо відгородилася ширмою від сина, щоб не турбувати його своєю хворобою, самотністю і тугою за рідним Переяславом: «Ну, де ж там старій докучати синові своїми недугами, коли він приходить з тої лікарні такий часом стомлений, що аж жаль бере на нього дивитись…» [9, с.521].

Ширма в романі розуміється ще як суспільне явище: можновладці відгороджуються від простих людей, від їхніх потреб (наприклад, будинок породіль), що, до речі, є актуальним і сьогодні.

Вона символізує також людську неосвіченість, яка прикривається горе-дипломами, байдужість і навіть халатність: «Не дивно, що Ікрамов (доктор Карадар`їнської лікарні) не помічає мух, його не турбує високий процент захворювань на малярію, в нього фактично нема ніякої профілактичної роботи. Але зате є своя ширма, навіть дві ширми: диплом Самаркандського медінституту й, на жаль, ще… партквиток» [9, с.620].

Сторінка за сторінкою слово «ширма» звучить все фатальніше й страшніше, носіями якого є всі персонажі твору – головні (мати, лікар Постоловський, його дружина) і другорядні (голова облздороввідділу Ходжаєв, лікар Ікрамов, фельдшериця Таскіра, сторож Ісмаїл тощо) і навіть Узбекистан, тобто тогочасне суспільство: «Така наша дійсність, такий наш сьогоднішній Узбекистан, де багато чого ще ховається за різними ширмами…» [9, с.620].

Найфатальнішою «ширма» виявилася для лікаря Постоловського, оскільки вона приховувала за собою хворобу матері, була, так би мовити, таємним місцем, де причаїлася смерть: «Ходжаєв замовк… Все, що він оповідав досі, проходило через свідомість Олександра Івановича, не осідаючи в ній. Тільки слово «ширма» зачепилось там, а коли Ходжаєв повторив його вдруге, Олександр Іванович насторожився і став уважно слухати. При останній фразі він скулився і рвучко повернув голову до Ходжаєва, немов чекав від нього прямого удару в лице. Йому раптом уявилась та стара ширма матері, яку виніс сьогодні ранком через непотрібність із своєї кімнати назавжди, і, може, через це йому зненацька здалося, ніби саме до цієї алегоричної ширми веде свою мову Ходжаєв…» [9, с.620].

Ширма у творі символізує і реакцію людей на різні життєві ситуації, а, може, і саме життя: «І знову Олександрові Івановичу пролунали дальнім відгомоном слова Ходжаєва про ширму в Карадар`їнській лікарні й ширми взагалі в житті. Якби він почув про це раніше, до того як у матері виявлено рак, він поблажливо посміявся б з дивака Ікрамова. Але зараз Олександра Івановича охопила така розпука, що він лиш важко позаздрив лікареві Ікрамову. Щасливий! У нього не вмирає зараз мати від задавненого

раку, він тільки необачно забув заглянути перед приїздом завоблздороввідділу за кляту ширму в процедурній кімнаті…» [9, с.621].

Отже, ланцюжок значеннь образу ширми в романі можна ще продовжувати. Навіть автор не дає тлумачення цього символічного і глибоко психологічного поняття, сподіваючись, мабуть, що читач, віднайшовши «ширму» у своєму житті, для себе пояснить її вагу.

Можна тільки припустити, що ширма – це те місце, де ховається добро чи зло, любов чи жорстокість, байдужість чи турбота, життя чи смерть духовна, оскільки «ширма» знаходиться в душі людини.

Отже, роман «За ширмою» – це спроба автора привернути увагу читача силою художнього слова до найголовнішого – власної душі, душі української, яка гине через особисту безвідповідальність, недбалість та байдужість.

Безперечно, кожна людина має право на помилку, навіть коли вона її пізно зрозуміла. У фіналі роману «За ширмою» з Олександром Івановичем стався катарсис. Він прозріває і проказує сам собі: «Я все сплачу, мамо. Все!» [9, с.626]. Сльози заливають його лице, очищається душа. Відтепер Постоловський – очищений і перероджений. Втративши матір, він не допустить втратити ще одну найважливішу цінність у бутті людини – національне коріння, «справжню» Україну, дорога до якої починається в наших душах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Л. Без правди нема справжньої літератури / Л.Бойко // Дивослово. – 1999. - № 8. – С.50-53.
2. Бойко Л. Лицар правди і добра: Вступна стаття / Л.Бойко // Антоненко-Давидович Б. Смерть. Сибірські новели. Завищені оцінки. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 5-32.
3. Яценко Т. Вірність материнському заповіту (вивчення повісті Бориса Антоненка-Давидовича) / Т.Яценко // Дивослово. – 1999. – № 11. – С. 38-41.
4. Жила С. Вивчення роману Бориса Антоненка-Давидовича «За ширмою» / С.Жила // Дивослово. – 2000. – № 4 – С.44-50.
5. Хом`як Т. Психологізм дій і вчинків антигероя Кості Горобенка через портрет, пейзаж та назву повісті Б.Антоненка-Давидовича «Смерть» / Т.Хом`як, А.Дмитренко // Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. ст. Серія: Філологічні науки. – Запоріжжя: ЗНУ, 2005. – № 3. – С. 147-150.
6. Дмитренко В. Виховання гуманізму в процесі вивчення дитячих оповідань Бориса Антоненка-Давидовича / В.Дмитренко // Українська мова і література в школі. – 1993. - №11. – С. 41-45.
7. Заярна І. Б.Антоненко-Давидович – майстер художньо-документальної новели / І.Заярна // Слово і час. -1995. - № 8. – С.47-51.
8. Привалов С. Життя і творчість письменника-земляка Б.Антоненка-Давидовича / С.Привалов // Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – № 1. – С. 37-40.
9. Антоненко-Давидович Б. Твори: В 2-х т. – Т. 1: Повісті та романи / Б.Антоненко-Давидович. – К.: Наукова думка, 1999. – 744 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.: Перун, 2001. – С.1396.

УДК 82.0:1

ГЕНЕЗА СИНЕСТЕТИЧНИХ СИНТАГМ У ЛІТЕРАТУРНОМУ ТВОРІ

Циховська Е.Д., к. філол. н., доцент, докторант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті простежується своєрідність явища синестезії, аналізується її функціонування в літературному творі, впроваджується класифікація антецеденту і консеквенту. Синестезія розглядається крізь призму феноменології Г. Башляра, юнгівського колективного підсвідомого, а також як процес індивідуальної пам'яті.

Ключові слова: синестезія, антецедент, консеквент, формальна і матеріальна уява, колективне підсвідоме, самість.